

Rapport fra arkeologisk overvåking

Automatisk fredet kulturminne - gårdshaug id.nr. 73851.

Skjerstad gnr. 235/89 i Bodø kommune, Nordland Fylke.

Skjerstad sett mot nord 06.02.2013. Fra høyre ses låven, i bakkant ligger garasjen. Gravemaskinen står ved byggetomta på gårdshaugen. På naboeiendommen i vest ligger prestegården (gult hus) mot venstre i bildet.
Foto: Stine Grøvdal Melsæther

Tromsø Museum

Stine Grøvdal Melsæther 2013

Saken

På Skjerstad (gnr 235/89) står grunnfundament og utvendige trapper fra en gammel enebolig. Disse er gravd omtrent 2 meter dypt ned i gårdshaugen (id. nr. 73851) som ligger her, og utgjør til sammen et flateareal på 70 m².

Husfundamentet til den gamle eneboligen på gårdshaugen 13.12.2012. Bildet er tatt mot sør. Foto: Stine Grøvdal Melsæther

Tiltakshaver Jon Bjørnar Alstad har søkt om dispensasjon fra KML for å rive eksisterende bygg, samt uttrauing av tomte for oppføring av ny enebolig. Byggeplanen tilsier at dette medfører en utvidelse på til sammen 2 meter mot vest, 1 meter mot nord og 1 meter mot sør, samt 3 meter mot øst. Det nye huset skal bygges uten kjeller, men gravingen må gjøres like dypt som til bunnen av det gamle fundamentet. I tillegg kommer en terrasse/inngangsparti mot nord, som skal fundamenteres på to pilarer.

Nordland Fylkeskommune, understøttet av Tromsø Museum, stiller seg generelt sett positive til opprettholdelse av gårdsbosetning på bebodde gårdshauger. I tillegg til dette regnes inngrepet i gårdshaugen til å være minimalt i forhold til eventuelle kulturlag som skulle finnes

uberørte av tidligere inngrep. Riksantikvaren har med bakgrunn i dette innvilget søknaden om dispensasjon med hjemmel i kulturminneloven § 8 første ledd, under forutsetning at Tromsø Museum står for overvåking av riving av eksisterende grunnmur, graving av ny byggegrop og graving for fundamentstolper. Slik vil eventuelle uberørte kulturlag kunne dokumenteres på en faglig og forsvarlig måte.

Gårdshaug id. nr. 73851

Gårdshaugen på Skjerstad er uklart markert, og er registrert som oval/avlang i formen. Den strekker seg over et stort område, omtrent 150 meter fra v-ø og opp mot 45 m i lengde fra n-s, og brer seg fra det høyeste punktet på eidet med helling sørover. I nordre del er den gjennomskåret av veien, og i vestre del er den planert ut.

I vestre del av gårdshaugen, om lag 15-20 meter vest for det aktuelle inngrepet, ligger det automatisk fredete kulturminnet Skjerstad gamle kirkested (id. nr. 156738). Kirkestedet har en lang historie, hvorpå det har stått flere kirker på samme sted. Dette er dokumentert i skriftlige kilder, og noe også gjennom arkeologiske funn.

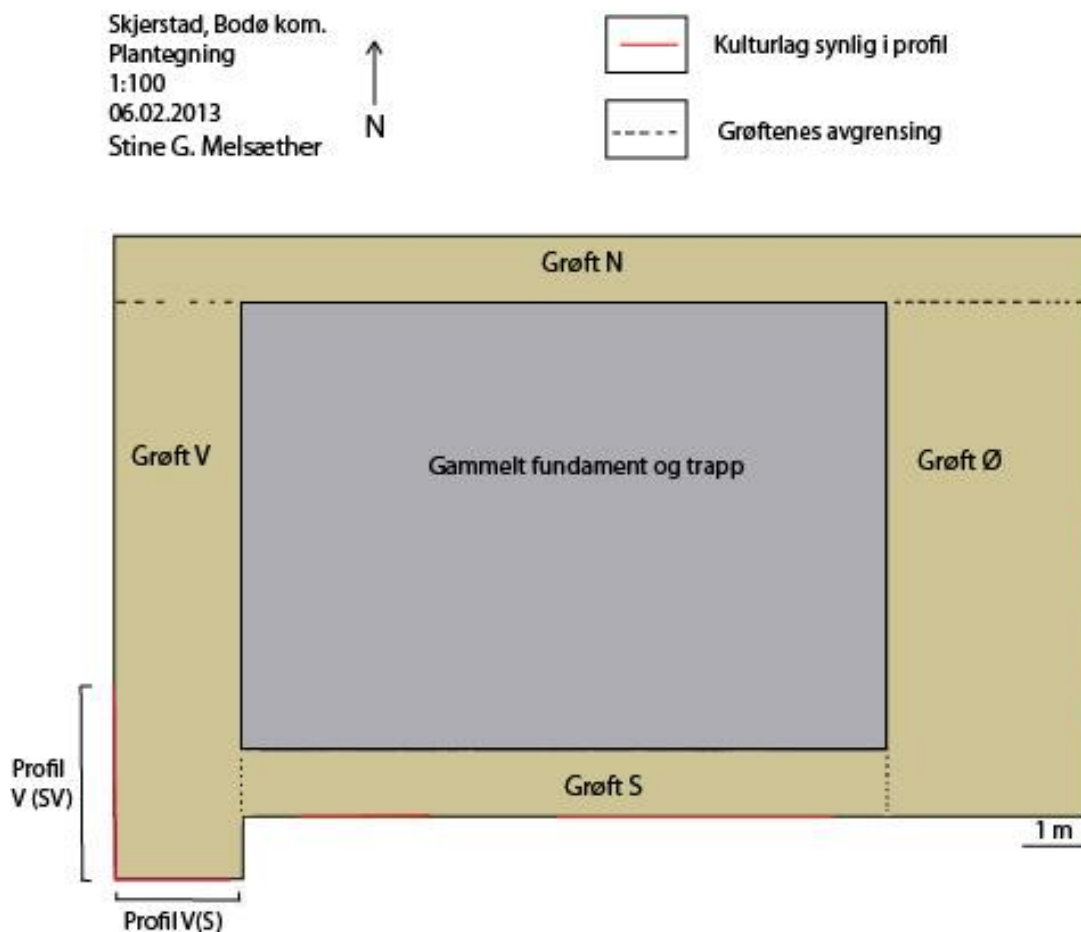
Sognet er første gang nevnt i 1390, og den eldste omtalen av kirke er fra 1589. På stedet er det funnet blant annet romanske gravheller, en alterplate i stein, samt nedre del av et hjulkors i stein. Disse tidfestes til 1200-tallet, og understøtter datering fra tidlig kristen tid. Mange av gjenstandene kan ikke nøyaktig stedfestet. Kulturminnets avgrensing er derfor kun omtrentlig. I dag står prestegården og våningshuset på dette stedet, mens dagens kirke står om lag 400 meter nord - nordvest for det gamle kirkestedet.

På Jon Bjørnar Alstads eiendom har det også tidligere blitt gjort arkeologiske undersøkelser i forbindelse med bygging av garasje omtrent 8 meter øst for den gamle eneboligen. Her ble det påvist et kulturlag med tykkelse på 20-30 cm, inneholdende trekull, beinrester, rødbrent keramikk fra nyere tid og brent stein. Det ble tatt en kullprøve fra en grop helt i bunnen av kulturlaget, som gav en datering på 1025-1275 AD. Alstad har også informert om at kulturlaget er opp mot 1 meter tykt på vestsiden av den gamle eneboligen.

Strategi og metode

Etter avtale mellom tiltakshaver og arkeolog Stine Grøvdal Melsæther ble det bestemt at gravearbeidet skulle påbegynnes den 13. desember 2012. Arkeolog holder til i Bodø, hvilket ligger ca 1 time og 15 minutters kjøring unna Skjerstad. På denne tiden av året er det ca 3-4 timer skumring/dagslys mellom kl. 10.00 - 14.00. Dette begrenser tidsrammen for faglig forsvarlig arkeologisk overvåking. Det ble bestemt at kjøretiden mellom Bodø og Skjerstad skulle gjøres i arbeidstiden, slik at om lag 2 1/2 timer daglig ville gå med til pendling.

Gravingen i gårdshaugen ble utført av gravemaskinfører Vidar K. Johansen. Det ble vekslet mellom å bruke en liten og en stor gravemaskin. Den lille gravemaskinen veide 5,5 tonn, og hadde en flat graveskuff 30 cm bred, og ble brukt i grøft N og grøft S. Den store gravemaskinen veide 20 tonn, og hadde en flat graveskuff som var 1 meter og 20 cm bred. Denne ble brukt i grøft V og grøft Ø. Gravingen ble gjort i så tynne lag som nødvendig, med god dialog mellom gravemaskinfører og arkeolog gjennom hele graveprosessen.

Plantegning viser grøftene som ble gravd rundt de gamle fundamentene på Skjerstad. Tegning: Stine G. Melsæther.

Grøftene ble gravd i følgende rekkefølge: N, V, S og Ø. Selv om det ikke ble noen skiller mellom grøftene, er det i plantegningen stiplede linjer der lengdene har blitt målt ut fra. Grøft N var 1 m bred og 15 m lang, grøft V var 2 m bred og 9 m lang, grøft S var 1 m bred og 10 m lang, og grøft Ø var 3 m bred og 8 m lang.

Grøft N sett mot vest 06.02.2013. Foto: Stine G. Melsæther

Grøft V sett mot sør 06.02.2013. Foto: Stine G. Melsæther

Grøft S mot vest 06.02.2013. Foto: Stine G. Melsæther.

Grøft Ø sett mot sør 06.02.2013. Foto: Stine G. Melsæther

Lagdeling

Gjennom gravearbeidet ble det dokumentert tre uberørte kulturlag, samt et sterilt lag i bunnen. Moderne forstyrrelser har blitt dokumentert som ett felles lag.

Lagdeling i grøft V. Bildet tatt mot sør-sørvest 23.02.2013. Foto: Stine G. Melsæther.

Lag 1) Mørkt gulbrunt jordlag med noe grus og småstein mindre enn 5 cm. Her fantes rødgods, moderne porselen, plastikk og dyrebein. Laget er mellom 30- 35 cm tykt.

Lag 2) Lyst beige/grått lag av skjellsand med mye småstein/grus i ertestørrelse, mellom 20-25 cm tykt. Funn av kvernstein og et lag kuppelstein.

Lag 3) Mørkbrun, feit kulturjord, med variasjon i farge- og sedimentsammensetning. Noen steiner større enn knyttnever. Laget er mellom 80 cm - 1 m tykt. Funn av forstyrret struktur.

Lag 4) Gråblå, siltig leire. Noen stein større enn knyttnever. Steril grunn.

Lag 5) Omrotet lag, resultat av moderne forstyrrelser.

Fremdrift

Torsdag 13. desember 2012 hadde det lenge vært svært kaldt, og ingen snø hadde falt. Kulda hadde ført til tele, og graving i jorda var umulig. Gravemaskinfører hadde testet dybden på tela, som var minst 30 cm dyp. Arbeidet ble derfor utsatt. Tiltakshaver måtte leie utstyr for tining, og ny dato ble satt til etter nyttår.

Mandag 07.01.2013 hadde tiltakshaver leid og anvendt tinematter på området som skulle graves. Mattene hadde ligget i ett døgn på bakken. Været var ennå kaldt og klart, samt snøfritt. Arbeidet med gravingen av grøft N ble nå påbegynt, og det ble fort klart det her dreide seg om omrotede masser. Grøfta inneholdt rør, ledninger, skarpe steiner, rødgoods og moderne porselensskår. Sedimentene var sammensatt av tilført fyllstein, gammel kulturjord og leire i en blandet masse.

Tidlig i gravingen møtte vi noen utfordringer; selv midt på dagen var lyset for dårlig til å kunne se skikkelig. Det blågrå lyset gjorde det vanskelig å skille forskjellige farger og sedimentsammensetninger fra hverandre. Dette var også vanskelige forhold for fotodokumentasjon.

Videre hadde den opptinte jorda en vannholdig og seig konsistens, sedimentene føltes helt like når man undersøkte dem, og de ble gnidd utover i hverandre med hvert gravetak. Det største problemet var allikevel tela, for selv om den "opprinnelige" tela på 30 centimeter hadde tinet opp, støtte vi nå på tele under denne dybden. Gravemaskinfører testet dybden på tela, og kom fram til at det nå var snakk om til sammen 60-65 centimeter tele. Arbeidet kom igjen til en full stopp. Resultatet denne dagen ble derfor en 15 meter lang, 1 meter bred og 30 centimeter dyp grøft.

Det var nå klart at tinemattene ikke hadde vært effektive nok, og det ville derfor ikke hjelpe å bare legge dem på igjen og fortsette gravinga neste dag. Her trengtes kraftigere utstyr for tining. Dette var en utfordring for tiltakshaver, kulda medførte at slikt utstyr allerede var utleid og svært vanskelig å få tak på. Det ble derfor gjort avtale om at arkeolog skulle vende tilbake den 22.01.2013 dersom tiltakshaver til da hadde fått tinet opp tela.

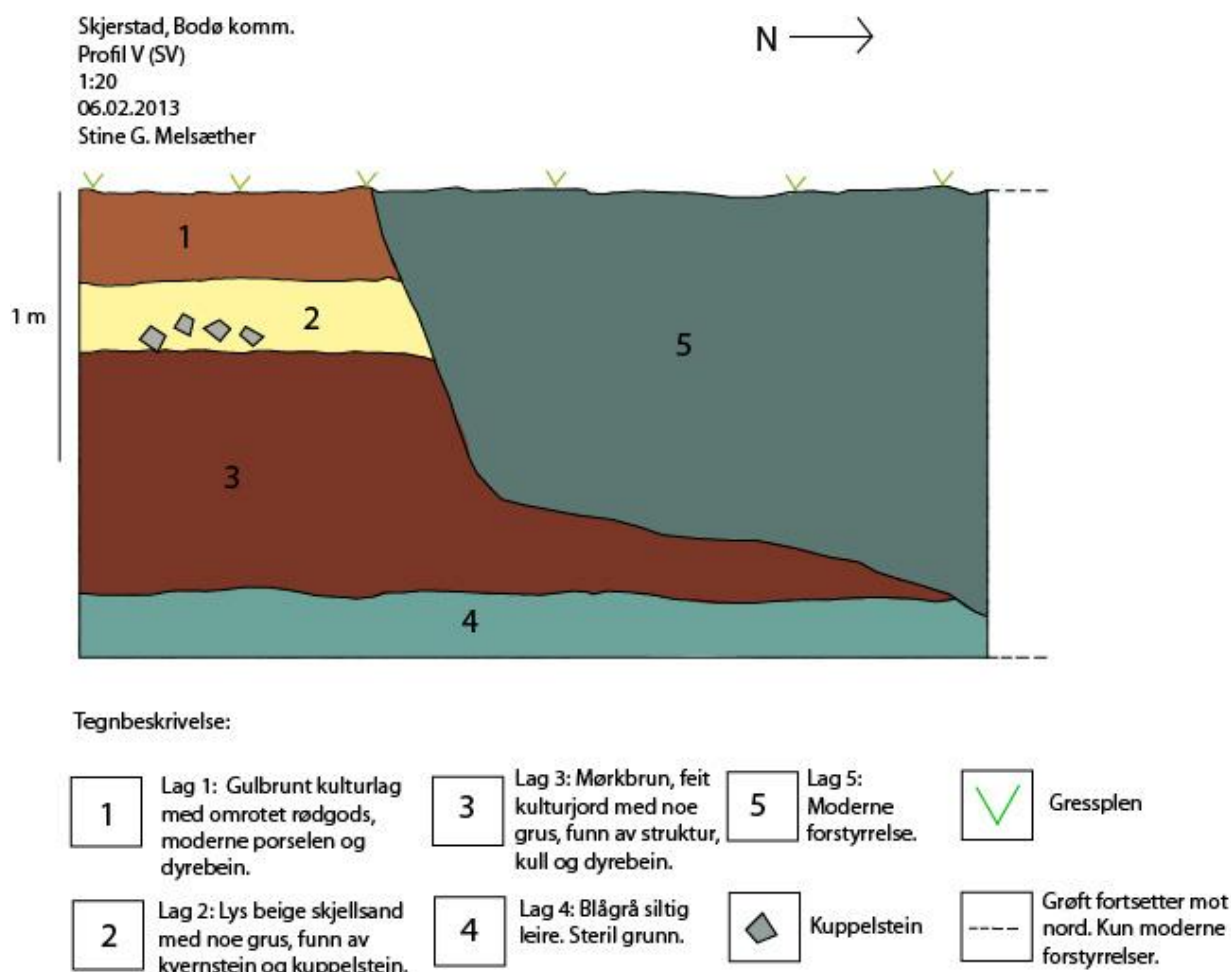

Grøft N, tele på 30 cm dybde 07.01.2013. Bildet er tatt mot vest. Foto: Stine Grøvdal Melsæther

Tirsdag 22.01.2013 hadde været skiftet til overskyet, vind og snøbyger. Siden arkeolog sist var på Skjerstad hadde det lagt seg et 20 centimeter teppe med snø. Tiltakshaver hadde leid et kraftigere tineanlegg, der en slange kveiles ut med 10 centimeters mellomrom over området. Slangen dekkes av en matte som hindrer varmen i å stige opp. Slangen fylles med varmluft, og jorda under slangen tines ned mot en meters dybde i døgnet.

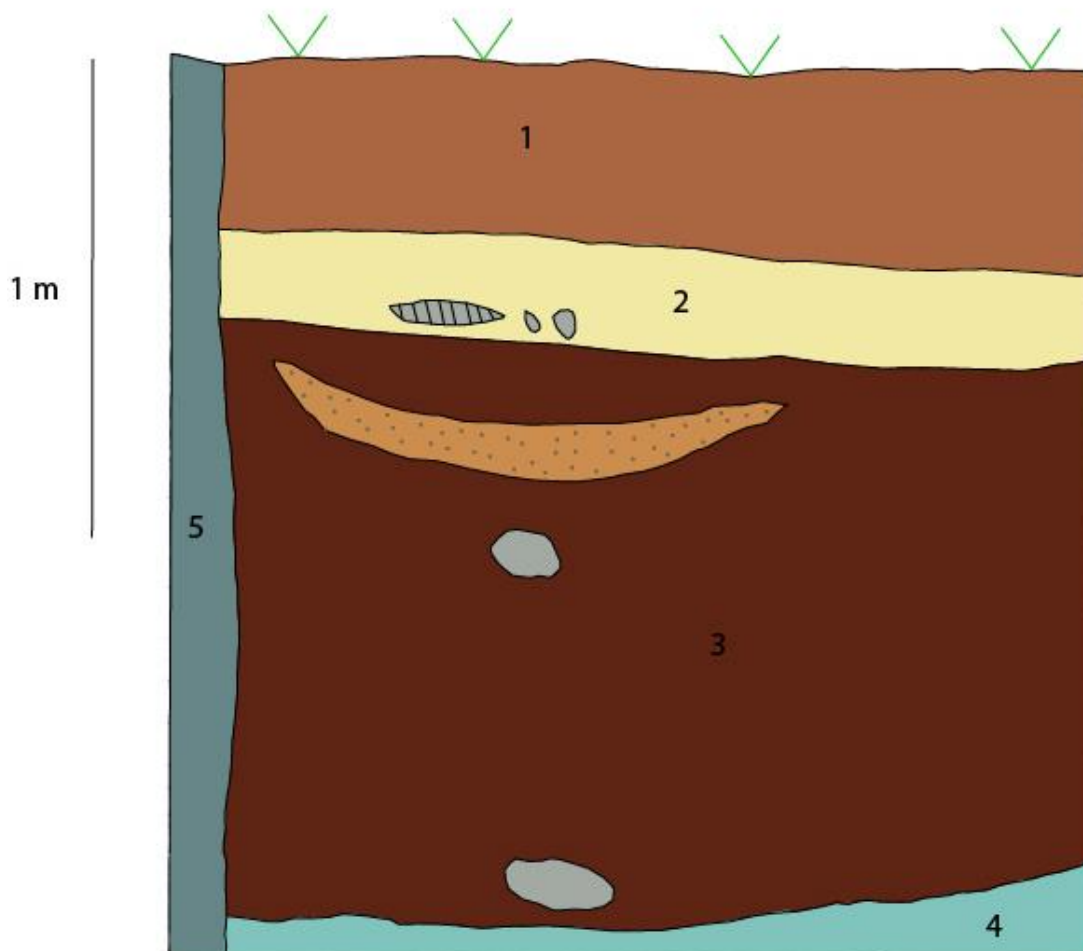
Tineanlegget hadde stått på over hele graveområdet gjennom helga og mandagen med godt resultat. Det ble nå mulig å gjennomføre gravingen som planlagt, og arbeidet fortsatte i grøft N. Her fortsatte sedimentene å være omrotede, det fantes ikke spor etter uberørte kulturlag. Dokumentasjon av profil var derfor ikke nødvendig. Gjennomgående fra øst til vest i lå det en vannrør på omtrent 1 meter og 90 centimeters dybde. Under dette traff vi på et sterilt lag av blågrå siltig leire (lag 4). I tillegg var her i vestre del av grøfta både vannavløp, kloakk og strøm, samt telefonledning. Grøfta ble gravd ned til mellom 1, 90 m - 2 m, dette var gjennomgående dybde for alle grøftene.

Videre fortsatte arbeidet med grøft V. Denne grøfta ble gravd 10 meter lang, og fra nord mot sør var de første 7 meterne også omrotede masser, rørstumper, rødgoods og moderne porselen. Her var også rør til vannavløp og en gammel vannledning. De omrotede massene gikk like dypt som til bunnen av husfundamentene, omtrent 1,90 meter. Under dette traff vi på lag 4. I de sørligste 3 meterne av grøft V traff vi på intakte kulturlag.

Profiltegning av de sørligste 3 meter i grøft V. Tegning: Stine G. Melsæther

Skjerstad, Bodø komm.
 Profil V (S) tegnet mot sør
 1:10
 06.02.2013
 Stine G. Melsæther

Tegnforklaring

1	Lag 1: Gulbrunt kulturlag med omroret rødgers, moderne porselen og dyrebein.	4	Lag 4: Blågrå siltig leire. Steril grunn.		Gressplen
2	Lag 2: Lys beige skjellsand med noe grus, funn av kvernstein og kuppelstein.	5	Lag 5: Moderne forstyrrelse.		Gruslinse
3	Lag 3: Mørkbrun, feit kulturjord med noe grus, funn av struktur, kull og dyrebein.		Stein		Flat stein

Tegning: Stine G. Melsæther

Under gravingen ble det på 38 cm dybde, i sørlige del av grøft V funnet en håndkvernstein. Steinen er ca 60 x 54 cm i diameter, 5-10 cm tykk, og har et hull i midten på omlag 11 cm i diameter. Det ble ikke funnet noe daterbart materiale i kontekst med denne kvernsteinen. Kvernsteinen hvilte på et lag kuppelstein, også i lag 2. Disse vises i profiltegningen.

**Kvernsteinen funnet i lag 2. Under steinen skimtes kuppelstein fra det samme lag. Bildet tatt mot nord 23.02.2013
Foto: Stine Grøvdal Melsæther.**

Før sammenslåingen med Bodø hadde Skjerstad kommune en kvernstein i kommunevåpenet. Salten er kjent for sine kvernsteinsbrudd, og dette var nok en betydelig industrivirksomhet i dette distriktet i middelalderen. Bruddene er vanskelige å datere, men fra Saksenvik finnes en arkeologisk datering som viser at et av bruddene var i bruk så tidlig som omlag år 1000 AD (<http://millstone.no/saltdal-kvernsteinsbrudd.html>). På Skjerstad ble det drevet jernutvinning, og kanskje ble redskapene brukt i kvernsteinsproduksjon laget av jern nettopp herfra (<http://janmon.priv.no/kvernfloget.html>).

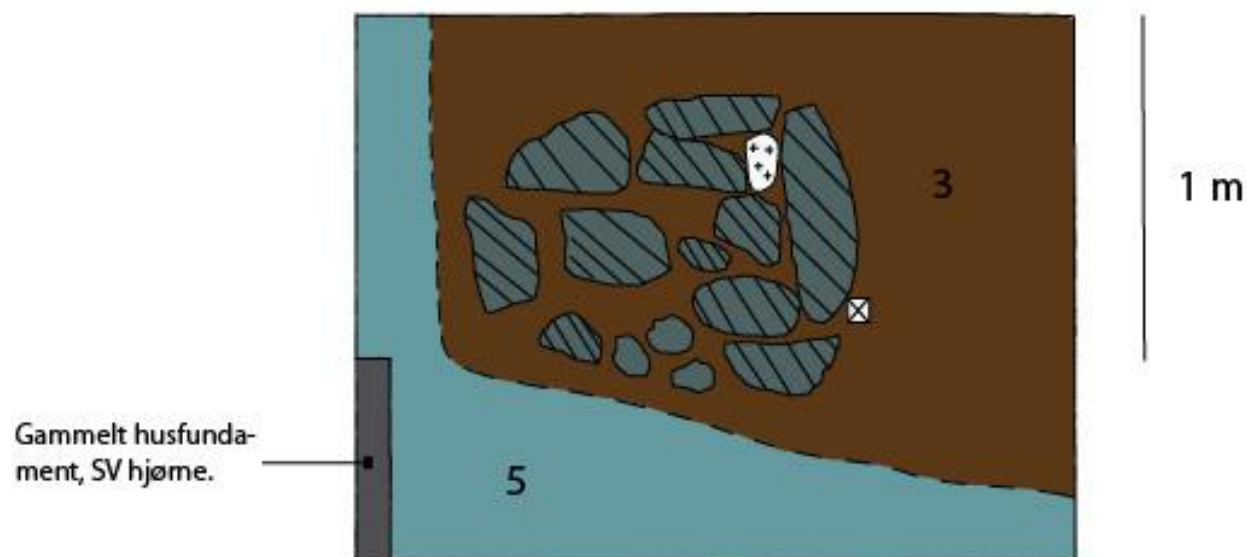
Onsdag 23.01.2013 hadde det kommet en del snø, så grøft N og V hadde snødd igjen. Arbeidet fortsatte med dokumentering og graving av sørlige del av grøft V. Da kvernsteinen, kuppelsteinene og resten av lag 2 ble fjernet, ble en struktur avdekket på toppen av lag 3.

Struktur 1. Bilde tatt mot nord. Foto: Stine Grøvdal Melsæther

Struktur 1 bestod av 10 flate steiner/heller i øvre del av lag 3. Den ble funnet på omlag 55 cm dybde, med en omkrets på ca 1,3 x 1 m. I størrelse var steinene mellom 20 - 60 cm i lengde. Mellom steinene ble det funnet kull til C14-datering og samlet inn et dyrebein. På dette tidspunktet hadde jorda igjen begynt å fryse til, så C14-prøven måtte hakkes ut. I nordlige del var strukturen forstyrret av lag 5.

Skjerstad, Bodø komm.
 Struktur 1
 Plantegning
 1:20
 23.01.2013
 Stine G. Melsæther

Tegnforklaring:

Lag 3: Mørkbrun, feit kulturjord.

Flat stein/helle

Avgrensing moderne forstyrrelse

Lag 5: Moderne forstyrrelse.

Beifunn innsamlet.

Kullprøve

Rund stein

Tegning: Stine G. Melsæther

Det ble så gravd videre mot øst, grøft S. Denne grøfta var kun 1 meter bred, og massene var for det meste påfylte. Langs den sørlige profilen av grøfta kom vi tidvis borti uberørte kulturlag, avbrutt av grøfter som hadde blitt gravd inn til huset. Lagdelingen i kulturlagene var den samme som beskrevet tidligere, i tillegg til et kullholdig lag mot bunnen av lag 3.

Profil i grøft S 06.02.2013. Sett mot øst. Til venstre er husfundamentene, og til høyre skimtes lag 2 i profil.
Foto: Stine Grøvdal Melsæther

I østre del av grøfta var massene igjen omrotede, og det kom fram et lag store jordfaste steiner i bunnen av grøfta. Det var også noe tele. Pga faren for at jorda skulle fryse til igjen, ble dokumentasjon satt til å gjøres etter at all graving var ferdig. Videre begynte gravingen av grøft Ø, men her hadde tela igjen fått tak. Tineanlegget ble derfor satt på til neste dag.

Torsdag 24.01.2013 hadde jorda tinet. Det kunne finnes uberørte kulturlag i retning mot garasjen, men her var mye fyllmasse, samt rør og grøfter inn til huset. Overflaten så planert ut. I sørlig del av grøfta støtte vi på et lag store, runde jordfaste steiner. Dette laget så ut til å ha vært tidligere forstyrret. Under den tilbygde trappa er det fylt opp med store mengder lignede steiner, som kanskje skriver seg fra dette steinlaget.

Det fantes i øvre del av jorda flekkvise rester av et 25-40 cm tykt kulturlag, kun delvis synlig i profil. Laget var ispedd kull, rødgoods, og dyrebein. Direkte under dette lå lag 4. Dette snøbyger gjorde at snøen la seg i grøfta etter hvert som gravingen pågikk. Arkeolog var denne dagen i dårlig form, og forholdene var utfordrende. Dagen etter ble satt av til dokumentasjon og riving av fundament.

Fredag 25.01.2013 hadde arkeolog blitt syk med svineinfluensa, og det resterende arbeidet ble utsatt i 1 1/2 uke.

Onsdag 06.02.2013 reiste arkeolog tilbake til Skjerstad for å gjøre gjenstående dokumentasjon. Det hadde på dette tidspunkt lagt seg et tykt snøteppe over området. Dagen ble brukt til dokumentasjon (tegning og foto), men dette ble utfordrende pga snøen.

Videre hadde det blitt utarbeidet ny risikoanalyse som tok høyde for utrasingsfaren i grøftene, og det hadde blitt bestemt at dokumentasjonen skulle gjøres uten å gå ned i grøftene. Det gikk heller ikke an å stå/sitte på husveggene i senter, da disse var for tynne, snødekte og for høye til å kunne se ned i grøftenes profiler. Som et resultat ble det ikke tegnet profil av grøft S og grøft Ø. Profiltegningen fra grøft V gir allikevel et godt inntrykk av lagdelingene som tidvis også forekom i grøft S.

Dagen skulle også brukes til riving av de gamle fundamentene, men dette måtte også utsettes på grunn av snøen. Tiltakshaver vil tilveieskaffe veiduk for å dekke til profilene i grøft V, Ø og grøft S før disse fylles igjen. Når det nye huset er satt opp, må også nedsettingen av to pilarer til trapp i N overvåkes.

Byggetomta på Skjerstad etter graving, sett mot vest 06.02.2013. Foto: Stine Grøvdal Melsæther.

Resultat

Overvåkingen førte til funn av en kvernstein og en tidligere forstyrret hellelagt struktur. Fra strukturen ble det tatt en kullprøve til C14-datering, og samlet inn et dyrebein. I vest-sørvest finnes tre kulturlag, hvorpå lag 2 og 3 var funnbærende. I øst finnes det rester av et kulturlag som ligger direkte oppå steril jord, trolig tilsvarer dette lag 1 i vest-sørvest. I sørøst fantes et lag store jordfaste steiner. Trolig er deler av dette steinlaget forstyrret ved husbyggingen, og har blitt brukt som fundamentering til trappa i øst.

Samlet sett kan det sies at store deler av området som ble gravd vekk, allerede var forstyrret av tidligere husbygging. På grunn av forholdene vinterstid ble det mange forsinkelser og vansker med dokumentasjon. På grunn av sikkerhetshensyn kunne det ikke dokumenteres profil i grøft S og Ø.

Stine Grøvdal Melsæther
Bodø, 11.02.2013

Kildehenvisninger

<http://millstone.no/saltdal-kvernsteinsbrudd.html>

<http://janmon.priv.no/kvernfloget.html>

Sidene ble lest 10.02.2013